

अंग्रेजको आक्रमणमा पृथ्वीनारायण शाहको विजय

- मोहनप्रसाद खनाल

भारतमा ईसाइ धर्मका प्रचारकहरूको अखडा जमिस-केर चीन, भूटान र तिब्बतमा समेत सो धर्मका प्रचारक पादरीमा केही सदस्य दलहरू पुगेर गिर्जाघरहरू बनाई बौद्धधर्मावलम्बी तिब्बतहरूलाई ईसाइ धर्ममा परिवर्तन गराउन शुरु गर्दासम्म पनि नेपालमा यस किसिमको केही प्रभावतक पर्न पाएको थिएन ।

तर वि. सं. १७०१ ताका कान्तिपुरका राजा प्रताप मल्लका प्रसिद्ध काजी भीम मल्लले पहिलेदेखिकै नेपाल र तिब्बतका बीच रहिआएको व्यापारिक सम्बन्धलाई अझ बलियो पार्ने काममा तातापानीको बाटो हुँदै कुती पुगेर तिब्बत सरकारका अधिकारीहरूसँग भेट गरी वाणिज्य र कानूनसम्बन्धी सन्धिको बस्यौदा तयार पारी लामा सदस्यहरूको एक दलसहित भएर शिगाजोङमा, पुगी त्यहाँका राजासँग मैत्रीपूर्ण कुराकानी भएकै समयमा तिब्बततिर ईसाइ धर्म प्रचार गर्ने भेषले आएका पादरीहरूका नेता क्याबरेलले भारततिर फर्के छोटे र सजिलो बाटोको खोजी गर्दा कान्तिपुर राज्यका वकील भीम मल्ल आएकै बाटोबाट भारततर्फ जाने निधो गरी त्यहाँका राजाको अनुमति लिएर पादरीहरूको एक सानो दल कुतीको बाटो हुँदै नेपाल उपत्यकामा भित्रिइ कान्तिपुरका राजा प्रताप मल्लसँग भेट गरी सिधुलीको बाटोबाट भारततर्फ लागे ।

अब यसरी यी पादरीहरूलाई भारतबाट भूटान हुँदै हिमशृङ्खलाहरू पार गरी तिब्बत जानुपर्ने साटो नेपालको पूर्वी पहाडमा रहेको सिधुली नामक घाटी पार गरेर तामाकोशीको तीरैतोर दोलखा शहर निसकी लामाबगरको बाटो हुँदै टिम्री मैदान भएर कुती, दिगर्वा र ह्लासा जान, त्यहाँबाट बाटो पाइने हुँदा यिनीहरू तिब्बतको राजधानी ह्लासा

सम्म पनि सजिलैसँग जान सक्ने भए । हुनत महाभारत लेकको पानीढलो दक्षिणपट्टि पर्ने दून र भावरहरू सेन राज्यकै अधीनमा पर्ने तापनि त्यति बेला विजयपुरलाई नै राजधानी कायम गरी बसेका राजा हरिहर सेनको र कान्तिपुरका राजा प्रताप मल्लको राम्रो मित्रता कायम भएको हुनाले दुवैतिरका यात्रुहरूलाई आउने र जाने विषयलाई लिएर कुनै किसिमको कठिनाइ उपस्थित भएको थिएन ।

यसरी भारत र तिब्बतमा ओहोरदोहोर गर्ने छोटे र सजिलो मार्गको तथ्य भएपछि कान्तिपुर राज्यमा पनि ईसाइ धर्मप्रचारक अखाडाहरू बनाउनु समयानुकूल परिस्थितिको प्रतीक्षा गर्दै रहन लागे । प्रताप मल्लको मृत्यु वि. सं. १७३१ मा भएको हुनाले कान्तिपुरको राजसिंहासनमा बालक नृपेन्द्र मल्ल राखिए तथा चौताराको पदमा चिकुटी बसी हतकिर्ता भएर शासन चलाएका मात्र के थिए करीब १८ वर्षको उमेरमा वि. सं. १७३७ मा नृपेन्द्र मल्लको मृत्युहुँदा उनका भाइ पार्थिवेन्द्र मल्ल कान्तिपुरका राजा भएको ७ वर्षपछि वि. सं. १७४४ मा पार्थिवेन्द्र मल्लको मृत्यु विषप्रयोगद्वारा भएको हुँदा कान्तिपुरका प्रजाहरूले आफ्ना राजालाई विष खुवाएर मार्नेको धुइँधुइँती खोजी गर्न लाग्दा भक्तपुरका राजा जितामित्र मल्ल आई थामथुम लगाई पार्थिवेन्द्र मल्लका नाबालक छोरा भूपालेन्द्र मल्ललाई कान्तिपुरको राजा बनाई फर्के ।

यसरी कान्तिपुर राज्यको भित्री अवस्था बिग्रिएको तथा भक्तपुर र ललितपुरका शासकहरू यी पादरीहरूलाई मलेच्छको संज्ञा दिई दुबै आँखाले देख्न पनि चाहँदैन थिए तथा कान्तिपुरको स्थिति पनि राम्रो नभैसकेको हुँदा यी

पादरीहरू भिन्नभिन्न मसंग्रिएका थिए । तर प्रताप मल्लका पनाति भूपालेन्द्र मल्लका छोरा भास्कर मल्ल (महीन्द्र सिंह) राजा हुँदा नै कान्तिपुर राज्यमा केही शान्तिस्थापना पनि भइसकेको थियो । त्यसैले कान्तिपुरका राजा भास्कर मल्ल (महीन्द्र सिंह)को शासनकाल वि.सं. १७७२ ताका पादरीहरूले ईसाइ धर्मको एक अखाडा कान्तिपुर राज्यमा स्थापना गर्न सफल भए । यसै गरी क्रमशः यिनीहरूको प्रभाव भक्तपुर तथा ललितपुरमा पनि पर्न थाल्यो र यहाँ यिनीहरूका चेलाचेली पनि भए ।

वि.सं. १७९९ सालमा गोरखाको पृथ्वीराजसिंहालनमा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह आसीन भएपछि नेपाल उपत्यकामा आक्रमण गर्ने बन्दोबस्त मिलाउने कामको समेत उद्देश्य लिएर वाराणसीसम्म गएका थिए । वाराणसीमा पुगेपछि त्यहाँ धर्मप्रचारक कुइरेहरूले भारतलाई कुन अवस्थामा पुऱ्याउन लागेका रहेछन् भन्ने कुरा पनि श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले बुझ्ने मौका पाए । श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले भारतको तात्कालिक स्थिति बुझ्नुको साथै आवश्यकीय हतियारहरू लिएर राजधानी भित्रिदा पूर्व निश्चित योजनाअनुसार वि.सं. १८०१ मा नुवाकोट नामक किल्लामा आक्रमण गरी अधिकार जमाएपछि क्रमशः उपत्यकाका अरू गाउँ र कोटहरूमा पनि कब्जा जमाउँदै उपत्यकाभित्र आर्थिक नाकाबन्दीको श्री गणेश गरेका थिए ।

यसरी चारैतिरबाट आर्थिक नाकाबन्दी गरी पेल्टै आएका गोरखालीहरूले आफ्नो देशलाई नै खतरामा पारिसकेका हुँदा कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्ल निकै आतिसकेका थिए तापनि दुई दुई पटकसम्म कीर्तिपुरको लडाईँमा गोरखालीहरूको पराजय भएकोले राजा जयप्रकाश मल्ललाई केही ढाडस लागेको थियो । अतः वि.सं. १८१९ मा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहका सैन्यदलहरूले मकवानपुरमाथि अधिकार जमाउन सफल भएको दृश्य कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लले देखिरहेका हुँदा उनी यो दृश्यले गर्दा डराइरहेका थिए । तर मकवानपुरका राजा दिग्बन्धन सेनले आफ्ना काजी कनकसिंह बनियाँलाई बंगालका नवाफ काशिम अली खाँकहाँ सैनिक सहायताको पुकारापत्र सहित पठाएका हुँदा र काशिम अली खाँले गुर्गि खाँ नामक सेनापतिको मातहतमा प्रशस्त सैन्यदल गोरखालीहरूको विरुद्धमा

पठाएको खबरले भने जयप्रकाश मल्लले निकै सन्तोष मानेका थिए । तर गुर्गी खाँका सैनिक जबानसंग असल खालका हतियार भए पनि गोरखाली युद्ध गर्ने शिक्षा पाएका गोरखाली सैन्यदलहरूको अगाडि त्यो मुसलमानी फौज टिक्न नसकी जताबाट आएको थियो, सोही बाटोबाट कुलेलम ठोकी भगेको खबर श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले सुनेपछि हर्षबढाई गरी खुशी मनाउँदा जयप्रकाश मल्ल निकै तर्सिए ।

यसरी जताततै गोरखालीहरूले विजय गरेकोले र तेस्रो पटक पनि कीर्तिपुरमा आक्रमण गरी विजय गरी छाडेका हुँदा जयप्रकाश मल्ल निरुत्साही जस्तै भएर बाटो सोच्न थिए । गोरखालीहरूले जताततैबाट अचेट्टै लगाएका र केही समय पश्चात् उपत्यकाका तीन मल्ल ठकुराइको उन्मूलन हुने देखेकाले यहाँ बसेका ईसाइ धर्मप्रचारक केपुचिन पादरीहरूले तिब्बतबाट जसरी हटनुपरेको थियो सोही हिसाबले नेपालमै पनि छाड्नुपर्छ भनी सशक्त भै रहेका थिए ।

काठमाडौँ गिर्जाघरमा बसेका पादरी जोसेपीले अब तुहन्त नै अर्को राजनीतिको चाल नचले यहाँ अंग्रेजले अधिकार जमाउने त के कुरा फर्केर हेर्नतक नपाउने देखेकाले के गर्ने के नगर्ने भन्ने स्थितिमा मौन भइरहेका कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्ललाई पादरी जोसेपीले अंग्रेजसंग सैनिक सहायता मागी गोरखालीहरूलाई हटाउनुपर्दछ भनी आस देखाई घञ्चचाउन थालेका थिए । यी पादरीहरू ईसाइ धर्मका प्रचारकको भेषमा साधु बिरालो बनी जरो गाडिसकेपछि व्यापारमा हात हाली समयानुकूल हुनासाथ राजकाजमाथि हस्तक्षेप गरी यूरोपेली सत्ता कायम गर्नको लागि आक्रमण पनि गर्दथे । यसरी यिनीहरूको साधु बिरालोको चालले कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्ललाई केही दिलासा दिलायो । कान्तिपुर राज्यमा यस किसिमको वार्ता चलेपछि भक्तपुरका राजा रणजित् मल्लसमेतको सहमति ली जयप्रकाश मल्लले आफ्नो सबै बेहोराको पत्र लेखी यहाँ रहेका पादरी जोसेपीको सिफारिशसहितको प्रार्थनापत्र गुप्ती तरिकाले पटनाका हाकिममार्फत कलकता कौंसिलका गभर्नरकहाँ पठाए । सो पत्र पटनाका हाकिमले पनि आक्रमणकारी अभियानदलको आवश्यकता देखाई विशेष जोडका साथ

सिफारिशपत्र लेखी कलकत्ता कौंसिलका गभर्नर बेरेलेष्टका नाममा पत्र लेखे । सो पत्रका उपर कलकत्ता कौंसिलको विशेष समितिले विचार गर्दा आक्रमण गर्ने निधोमा पुगेपछि श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहलाई नेपाल उपत्यकाको घेरा उठाई जयप्रकाश मल्लका उपर आक्रमण पुनः नगर्नु, तिमीले कम्पनी सरकारको यस मर्यादालाई धामेर काम गरेती भन्ने तिमीलाई कम्पनी सरकार शत्रु घोषित गर्नेछ र लड्न आउनेछ भन्ने बेहोराको पत्र लेख्न भन्ने आदेश पटनाका रवोडलाई पठायो र साथै टिपराको लडाईं जितेर फर्केका कप्तान किनलकलाई पटना जाने आदेश दियो ।

श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले जयप्रकाश मल्लले अंग्रेजसंग सैनिक सहायताको प्रकारा पत्र पठाएका तथा लगत्तै भनेजसो अङ्ग्रेजहरूको आक्रमण हुने समेतको सूचना पटनामा बसेका आफ्ना गुप्तचरहरूद्वारा पाएकाले सो कामको निमित्त आवश्यक प्रबन्ध पनि मिलाउन लागेका थिए । त्यसै ताका रवोडको नाकाबन्दी उठाउनू भन्ने धम्कीपत्र आउँदा सो पत्रलाई रद्दीको टोकरीमा फ्याँकी खजाञ्ची वीरभद्र उपाध्याय, काजी वंशराज पांडे, शिकारी वंश गुरुङ्गको मातहतमा केही गोरखाली सैन्य दललाई सिधुलीतर्फ पठाए ।

कान्तिपुरका राजा भास्कर मल्ल (महीन्द्र सिंह)को मृत्युपछि गद्दीमा बसेका राजा जगज्जय मल्लसंग कांगाकोली चयनपुरका निवासी नन्दमुनि पर्साईले १२६०६मा मुगीटार भन्ने ठाउँको केही जग्गा वि.सं. १७८६ मा किनी बसोबास जमाएका हुँदा उनका छोरा श्री कृष्ण पर्साईले पनि पकरवास र मन्थलीमा समेत थुप्रै जग्गाहरू जोडी धनी र ठूलाठालुमा नाम दराए र बसेकाले उनका पनि छोरा रामचन्द्र पर्साईको प्रभाव निकै टाढा टाढासम्म फैलिएको र यिनी कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लका पक्षपाती भएका पनि हुँदा गोरखालीहरूले यिनलाई हात लिन चाहेका पनि थिए । यसै ताका जनकपुरको बाटोबाट तीर्थयात्रा गरी घर फर्केका पहाडिया दाजुभाइहरूको मुख देखी सिधुलीको बाटोबाट छिटे नै अङ्ग्रेजहरूको आक्रमण हुने भएको छ, भन्ने हल्ला सुनेको र त्यति बेला नै भनेजस्तो काजी वंशराज पांडे, वीरभद्र उपाध्याय, वंश गुरुङ्गका मातहतमा आएका सेनाले सिधुली भन्ज्याङ्गमा पुग्न करीब १ कोश जति नै

उकालो नउक्लेंदें निगाले भन्ने ठाउँमा ठाना बारी सिधुली भन्ज्याङ्गबाट आउने जाने यात्रुहरूको कडा निगरानी राखी अरु गर्नुपर्ने कामको चाँजो पनि मिलाउँदै थिए ।

मल्ल राजाका राज्यहरूमा भन्दा गोरखालीहरूले विजय गरेका क्षेत्रहरूमा शान्ति हुनुको साथै राम्रो व्यवस्था स्थापित भएको र कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लले नै अंग्रेजहरूलाई आक्रमण गराउन बोलाएका हुँदा केही वर्ष अघि मात्र भारतका कुनै कुनै प्रदेशहरूमा अंग्रेजहरूले नरसंहार गरि प्रशस्त लूटपीट मच्चाएको हल्ला नेपालका धेरै जसो भागहरूमा ताजा नै रहिरहेको र त्यस हल्लाले गर्दा नै पनि अंग्रेजको आक्रमण हुने कुराले नेपालका जनताहरू भयभीत भइरहेका थिए । कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लका पक्षपाती भएर बसेमा आफ्नो कल्याण नहुने र अब तुरुन्त नै गोरखालीहरूको पक्षमा मिली दिलोज्यानले भेटेसम्मको काम गरी अंग्रेजहरूलाई हटाउने काममा आवश्यक मद्दत दिन सके गोरखाली राजाबाट मानमर्यादा पाउनुको साथै आफ्नै धनजनको पनि राम्रो सुरक्षा हुने देखेकाले रामेछाप डाँडोबाट करीब ३ कोश जति उत्तरपश्चिममा पर्ने मुगीटारका बासिन्दा रामचन्द्र पर्साईले निगालेमा ठाना बारी बसेका गोरखाली भारादारहरूसंग भेट गरी "उप्रान्त सिधुलीमा फिरङ्गीको बल आउँदछ भन्ने हल्ला छ के हो ? हो भने कसो गर्नु हो । फेरि यहाँ भएका सिप्राहीहरूले मात्र फिरङ्गीलाई हटाउन मुस्किल पर्ला । निगालेमा नै ठाना बारी बसेमा फिरङ्गीको बल भन्ज्याङ्ग उँभो चढ्यो भन्दा उसको बलले मिच्ची नेपाल छिचोल्ने छ । त्यसैले ठाना पारी (सिधुली माढीमा) हालेर आड (किल्लाको बाहिरी ढोका) बलियो गरी बस्यो जाती होला । श्री महाराजाधिराजबाट हुकुम भएमा र आफ्नो बगंतले भेटे जती अन्नपानीको चाँजो मिलाउँला तर काजीहरूले भने जति रूपैयाँ त आफुछेउ छैन खोज्नुपर्दछ के गर्ने । वटुलुपर्ने, कारा वटुली भिडुला" भन्ने बेहोराको अजिपत्र वि.सं. १८२४ साल भाद्र मैनातिर दिँदा सो अजिपत्रको साथै यसलाई आफ्नो पक्षमा मिलाई (हात ली) काम गरेमा चाँहिदो मद्दत, आवश्यकिय धन र अन्नपानीको राम्रो भरथेक हुनेछ" भन्ने समेतको सिफारिश पत्र लेखी भरपर्दो मानिसका साथ रातारात गरी कीर्तिपुर पठाए ।

रातदिन गरी हतारका साथ सिधुलीबाट आएको एक भारदारले माथि लेखिएबमोजिमको पत्र टक्र्याउँदा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले लगत्तै भनेजस्तो आबहिलतिर ठाना सादै बसेका आफ्ना सेनापति रामकृष्ण कुंवरलाई बोलाई मिलाउन पर्ने परिबन्द मिलाउन र चाहिदो फौज लिएर सिधुली जानू भन्ने हुकुम दिदा मुगीटारका निवासी रामचन्द्र पर्सैलाई युद्धमा भारादारहरूले प्रयोग गर्ने हतियार तथा लगाउने लुगा र आवश्यकिय सामानको साथै "तिमीले पढाएको पत्र आयो अर्थ मालुम भयो फिरङ्गीको आक्रमण हुन्छ भन्ने हल्ला छ के गर्ने हो भनि पठाएछौ भलो हो । सिधुलीबाट नै फिरङ्गीको आक्रमण हुन्छ भन्ने कुरा साँचो हो जयप्रकाशको हुँदो भएर आउने हो तापनि भारतलाई खानेले नेपाललाई मात्रै छाडला भन्नुपर्दैन । गोरखा भन्नु र नेपाल भन्नु उनै गोरखनाथ हुन्त एकै हुन् फिरङ्गी भनेको उवाँसो हो । आज उसले नै जित्यो भने हामी कसैले पनि बाँच्नुपर्दैन । तिमिले ठानापारी (भित्री प्रदेश) (सिधुली माडीमा) बनाइ बसे जाती होला भनी पठाए छौ । अहिले निगालेमानै बसे पनि पछि सिधुली भञ्ज्याङपा गै बलियो गरी बस्नुपर्छ । तराईतिर जानु हुँदैन । फिरङ्गीले आँत पाउला, पायो भने जित्न गाह्यो पर्छ । जयनारायणले खुरकोटतिरको कोरा बटुल्या छ तैपनि त्यतिले पुग्दैन । अरु भर तिम्रै छ बाड-वलियो गरी बनाउनुपर्दछ । २०००- रूपैयाँ भए अहिलेलाई पुग्छ । खाने सामल आजलाई पुगे पनि पछि के पर्ला पुग्दो मिलाऊ । त्यसबापत जग्गानै भन्छौ तापनि काजीहरूले बुझी जाँची लेखी पठाएकोमा लालमोहर गरी पठाउँला । यहाँबाट पनि चाहिदो सेना विदा गरी पठाएको छु । अरु भर तिम्रै छ । आज तिमिले मेहेत गरेपछि तिमिलाई छाडी कसलाई गरूँला" भन्ने व्यहोराको लालमोहर लेखी कीर्तिपुरबाट तुरुन्त नै पठाए ।

पूर्व १ नंबर रामेछाप डाँडोको फेरीमा बग्ने सुनको गी.

को दक्षिण किनारामा रहेको खुरकोटबाट करीब २ कोशमा निगाले र त्यहाँबाट करीब एक कोश जतिको ठाडो उकालो तुरेपछि महाभारत डाँडाको लेकमा जो भञ्ज्याङ रहेको छ त्यो प्राचीन कालदेखि नै सिधुली भञ्ज्याङको नामले प्रसिद्ध थियो । पछि (वि.सं. १८२४ मा) श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको फौजहरूले सो भञ्ज्याङमा गढी (किल्ला) बनाएका हुँदा त्यो भञ्ज्याङ अब सिधुली गढीको नामले प्रख्यात हुन थाल्यो ।

श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहसंग बिदा भई चाहिदो फौज र आवश्यक हातहतियारसमेत लिएर सर्दार रामकृष्ण कुंवर सिधुली प्रस्थान गर्दा पैसा, खाने सामल तथा झारा लिएर रामचन्द्र पर्सै पनि गोरखाली भारादारहरूसंग सामेल हुन पुगेका थिए ।

मुख्य सेनापति रामकृष्ण कुंवर, वंशराज पाँडे वीरभद्र उपाध्याय, बंशु गुरुङ्ग र साथै रामचन्द्र पर्सैसंगका मानिसले सिधुली भञ्ज्याङको दायँबायाँका अग्लाअग्ला चुचुरे डाँडामा दुई विशाल किल्लाहरू बनाई त्यसको तल घाँटीमा बलियो आड (ढोका)को निर्माण कार्य समाप्त गरी तल वेनीदेखी रामेछापसम्म लम्बायमान भएको अग्लो डाँडो (तील्केथान नामक डाँडो)मा पनि एक मजबूत किल्ला बनाई निगालेका बासिन्दा जयनारायण थापा मगरसंगका मानिसहरू र सबै सेनाहरूलाई चार भागमा विभाजित गरी बंशु गुरुङ्गका मातहतमा ढुङ्गेबाँसपट्टि र केही सेनाहरूलाई तिल्केथानतर्फ पठाई बाँकी भएका फौजको आधा भाग वंशराज पाँडे र वीरभद्र उपाध्यायसंग बाँडी जयनारायण थापा मगरसंग भएका ढाक्रेहरूलाई घारेभौरी; अरिङ्गाल तथा बच्छपूहरूलाई बिच्च्याउने अभिभारा दिदा रामचन्द्र पर्सैसहितका बाँकी सेनालाई तयार गराई

+ ऐ. शि. श्री बाबुराम आचार्यले सिधुलीगढी र पौवा गढी भिन्दाभिन्दै भनी त्यसको दूरी पनि दिनुभएको छ (श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको सं. जी. भाग ३ को पृष्ठ ४७९ मा) सोही कुराको उल्लेख श्री सूर्यविक्रम ज्ञवालीको 'पृथ्वीनारायण शाह' नामक पुस्तकमा पनि सिधुलीगढीबाट पौवागढी १ कोश माथि छ भनी लेखिएको छ । यसको आधारमा संशोधनमण्डलबाट प्रकाशित पूर्णिमामा पनि गौतमवज्र बज्राचार्यले पौवागढी र सिधुलीगढी बेरलाबेगले छन् भनी लेख्नुभएको छ तर त्यो कुरा बिलकुल अशुद्ध हो । कारण सिधुलीगढीमा पछि (श्री ५ रणबहादुर शाहको पालामा) पौवा बनाएको हुनाले सिधुलीगढीलाई पौवागढी पनि भनिन लाग्यो । सो गढी सिधुली गढी वा पौवागढी दुबै नामले प्रसिद्ध भयो ।

सर्दार रामकृष्ण कुवर अंग्रेजबाट हुने आक्रमणको प्रतिक्षा गर्दै रहन लागे ।

उता अंग्रेजपट्टिका सेनापति कपतान किनलकले सैनिक र आवश्यक सामानको साथ प्रशस्त मात्रामा हतियारको बन्दोबस्त गरेपछि मार्चदर्शकको खाँचो हुने हुँदा सो कामको अभिभारा रामदास वैरागीले लिइदिएकोले यस काममा पनि उनले अतिनुपरेन । आश्विनसम्ममा पनि आक्रमण नभएमा गोरखालीहरूले कान्तिपुर दखल गर्नेछन् भन्ने कान्तिपुरको गिर्जाघरमा बसेका पादरी जोसेपिले रम्बोडलाई सूचना पठाएपछि कपतान किनलकले चाँहिंदो फौज ली सिधुलीतर्फ प्रस्थान गरे । तर अंग्रेजी हमलावारहरू आउने कुराको गोरखाली गुप्तचरहरूबाट सूचना पाएपछि जनकपुरदेखिकै पसलहरू उठिसकेका थिए । कपतान किनलक जनकपुर आइपुग्दा त्यहाँ रसद नपाइने देखेर निकै हडबडाएका भए पनि आफूसँग भएको रसदको भरमा ती अंग्रेजी सैन्यदल माथितिर रमद पाउने आशा लिएर दल्के-बगरबाट नालगढ हुँदै कमनाखोलाको बगरबगर यो आक्रमणकारी दल सिधुली माडीमा आइपुगेको सबै दृश्य गोरखालीहरूले हेरिरहेका र निगालेका निवासी जयनारायण थापा मगरसहितको दलले सिधुलीभञ्ज्याङदेखि ढुङ्ग्रे बाससम्म भएका घारेमौरीलगायत अरिङ्गाल र बच्छ्यू-हरूलाई बिचक्याइरहेका थिए । एकदिन त्यहाँ डेरा जमाई सो आक्रमणकारी दलले खच्चरमा तोप लदाई अरु सरसामान भरियाहरूलाई बोकाई बिहानका मिरमिरे उज्याला हुँदा सिधुली भञ्ज्याङतर्फ प्रस्थान गर्‍यो । प्रशस्त अल्लो र सिस्नुको घारीबाट हुँदै जब यो अंग्रेजी फौज ढुङ्ग्रेवाँसको तल (पश्चिमपट्टिबाट) फेदीबाट भञ्ज्याङ उत्रने खोचंखोच उभो लागेको मात्र के थियो सोही मौका पारेर जयनारायण थापा मगरसगका टोलीले घारेमौरी, अरिङ्गाल र बच्छ्यूका गोलाहरूमा लुकी लुकी ढुङ्गा र कांडले हानी बिचक्याउँदा ती गोलाहरू राताकाला जंगीलुगा लगाएर आएका अंग्रेजका दलहरूमाथि छुन् बिचिके खनिए । एकापट्टि यिनीहरूको चिलाइ तथा अर्कापट्टि सिस्नु र अल्लोको पोलाइले गर्दा अंग्रेजी सेनाहरूको मस्ती गलिसकेको भए पनि यो गोर-

खालीहरूकै करतू हो र गोरखालीहरू सिधुली भञ्ज्याङमा नै बसेका छन् भन्ने टुङ्गो लगाई आफूसँग लेराएको तोप सिधुली भञ्ज्याङतर्फ ताकी फायर गर्न थाले । तर सिधुलीगढीलाई छेक्ने गरी ढुङ्ग्रेवाँसको पहरो रहेकोले तेर्सो गरी निश्चान मार्दा ढुङ्ग्रेवासकै पहरोमा लाग्ने तथा अलि ठाडो गरी फायर गर्दा किल्लामा नलागी माथिबाट नै नाघ्न पुग्ने भएकोले सो काममा पनि अंग्रेजहरूले सफलता पाएनन् । यसरी साथमा लेराएको तोपले पनि त्यति बेला काम नदिएकोले सो दल होशियारीका साथ अगाडि बढी गोरखालीहरूद्वारा नवनिर्मित आड (ढोका) नेर मात्र के पुग्न लागेको थियो काजी वंशराज पांडे, वीरभद्र उपाध्यायसंग रहेका सैन्यदलहरूले एककासि दुइतिर बाट आक्रमण गर्दा उक्त दलहरूमा हाहाकार मच्चियो । उता अंग्रेजी दल समाली सक्ता नसक्ता रामचन्द्र पर्साले समेत भएको फौज ली गोरखालीहरूका मुख्य सेनापति रामकृष्ण कुवरको अर्को बलियो फौजले अगाडिबाट धावा बोल्दा अंग्रेजी सैन्यदल टिक्न नसकी ओरालोतिर फर्की कुलेलम ठोक्न लाग्यो । तैपति कपतान किनलकले फौजहरूलाई उत्साहित पार्दै आफू अगाडि बढेकाले फेरि अंग्रेजी फौज केही समानिदै गोर्खाहरूसंग डटेर सामना गर्न लागेका मात्र के थिए ढुङ्ग्रेवाँसपट्टि बसेका वंशु गुरुङ्गका दलहरूले दपेटा दिँदा उक्त अंग्रेजी फौज संहालिन नसकी भागाभाग गर्न लाग्यो । तर त्यहाँ एउटै मात्र बाटो भएको र वंशु गुरुङ्गका दलहरूले त्यही बाटोबाट आक्रमण गर्दा निकै अंग्रेजी फौजले वीरगति प्राप्त गर्दा केही लूला लंगडाहरूले कपतान किनलकसँग भागी ज्यान जोगाउँदा थोरै सेना गोरखालीहरूको अधिकारमा पर्‍यो र सो सेनाले आत्मसमर्पण गर्दा त्यहाँ भएका अंग्रेजी हतियारहरू उनीहरूलाई नै बोकाई माथि गढसग लेराउन लगाई छाडि दिँदा गोरखालीपट्टिका घाइतेहरूलाई पनि ओखतीमूलो गरी जाती गराई सरदार रामकृष्ण कुवर हरिहरपुर गढीतिर प्रस्थान गर्न लाग्दा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले आफ्ना विजयी भारादारहरूलाई सिरौपाउको साथसाथै मुगीटारका बासिन्दा रामचन्द्र पर्सालेलाई इज्जतको साथ जागीरीको नियुक्तिपत्र (लालमोहर) पठाएका थिए ।

